

PROGRAMI IN VSEBINE V OBJEKTIH KULTURNE DEDIŠČINE

Izyleček

Članek obravnava stanje objektov¹ kulturne dediščine v Sloveniji ter njihove programe in vsebine. Težava je v nepravilnem poimenovanju, rabi napačnih terminov in pomanjkanju strokovnjakov, ki bi na terenu usmerjali navdušene ljubitelje. Velikokrat se izpelje obnova hiše ali celotne domačije, ki se ne nadgradi s primernimi programi. Možnosti za revitalizacijo objektov kulturne dediščine je veliko, le izkoristiti jih je treba.

Abstract

Limiting her research to open-air museums, homes of prominent personalities, and houses and homesteads in situ, the author examines these buildings that have been classified as part of Slovene cultural heritage, their programs, and contents. Improper terminology and a burning lack of experts who would act as mentors to enthusiasts in the field present a great difficulty. All too often, a restoration of a house or a homestead is completed without adequate programs that would follow afterwards. There are plenty of opportunities for revitalization of Slovene cultural heritage; they just need to be sought and carried out.

Objekti kulturne dediščine v Sloveniji ter njihovi programi in vsebine

Slovenija je država z izredno raznoliko in pestro stavbarsko kulturno dediščino, vendar pa sta stopnji ohranjenosti in strokovnega upravljanja številnih objektov kulturne dediščine ponavadi vprašljivi in odvisni od lastnika, upravljavca, prisotnosti strokovnjakov in volonterjev. Tanja Hohnec na podlagi izkušenj s področja konservatorstva meni, da prenova objektov kulturne dediščine v večini primerov poteka ciljno, z upoštevanjem vnaprej določenih programov, ki stavbi lahko ohranijo primarno funkcijo ali ji namenijo nove programe in vsebine. (Hohnec 2003, 78) Obravnavani objekti kulturne dediščine so muzeji na prostem, hiše in domačije znanih osebnosti ter hiše oz. domačije in *situ*.² Že sama terminologija omenjenih objektov se med seboj razlikuje. Obenem so znotraj njih spominske hiše, muzeji ali zbirke, kar pestrost in raznolikost le še povečuje. »V Sloveniji nimamo povsem določene klasifikacije muzejev, galerij in muzejskih zbirk, zato je tudi

Oplenova hiša v Studorju pri Bohinju.

Foto: Adela Ramovš, 2006

uporaba pojma 'muzej na prostem' prepuščena vsakomur oziroma vsaki enoti zase, da se proglašajo in poimenuje skorajda samostojno in neodvisno. Ob tem ni mogoče spregledati ugotovitve, da ni posebej velikih razlik med strokovnjaki in laiki v uporabi pojma.« (Lah 2002, 24) Zaradi napačne rabe terminov in napačnega samopoimenovanja je nastala ena izmed glavnih težav pri preučevanju stanja objektov kulturne dediščine v Sloveniji. Veliko ljubiteljev oz. amaterjev z dobro voljo ohranja kulturno dediščino na deloma nestrokovni način, pri tem pa uporablja strokovno terminologijo. Ob vsem njihovem trudu je opazno pomanjkanje strokovnega znanja.

Terminologija s področja nepremične kulturne dediščine

Dediščina je zapuščina preteklosti, s katero živimo v sedanjosti in jo ohranjamo za prihodnje generacije. Naši kulturna in naravna dediščina sta nenadomestljiva vira življenja in inspiracije.³

Definicije **kulturne dediščine** po Zakonu o varstvu kulturne dediščine (*Ur. l. RS 7/99*): »Kulturna dediščina (v nadaljnjem besedilu dediščina) so območja in kompleksi, grajeni in drugače oblikovani objekti, predmeti ali skupine predmetov oziroma tista ohranjena materializirana dela, ki so rezultat ustvarjalnosti tistega človeka in njegovih različnih dejavnosti, družbenega razvoja in dogajanja, značilnih za posamezna obdobja v slovenskem in širšem prostoru, katerih varstvo je zaradi njihovega zgodovinskega, kulturnega in civilizacijskega pomena v javnem interesu.«

¹ Avtorica se je omejila le na muzeje na prostem, hiše in domačije *in situ* ter hiše in domačije znanih osebnosti.

² Zavedam se, da so gradovi, graščine, samostani, cerkve, spomeniki, mestna in vaška jedra in drugo prav tako pomembni objekti kulturne dediščine, vendar sem svoje raziskovalno polje omejila le na omenjene objekte.

³ Več o tem na <http://whc.unesco.org>

Ministrstvo za kulturo je leta 1991 začelo razvijati sistem registra nepremične kulturne dediščine. Leta 1995 so sprejeli Pravilnik o vodenju zbirnega registra kulturne in naravne dediščine ter leta 1996 začeli z vpisovanjem enot v register. Podatki o nepremični kulturni dediščini so na voljo na spletni strani Ministrstva za kulturo Republike Slovenije www.kultura.gov.si, register za nepremično kulturno dediščino.

Nepremično kulturno dediščino⁴ na Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije⁵ delijo na tipe enot:

- Arheološka dediščina
- Profana stavbna dediščina
- Sakralna stavbna dediščina
- Sakralno-profana stavbna dediščina
- Memorialna dediščina
- Vrtnoarhitekturna dediščina
- Naselbinska dediščina
- Kulturna krajina
- Zgodovinska krajina
- Drugo

Glede na vrsto spomenikov pa jih delimo na:

- Spomeniki državnega pomena
- Spomeniki lokalnega pomena

Objekti kulturne dediščine so nepremična kulturna dediščina lokalnega ali državnega pomena in so hkrati središča, kjer se ohranjata socialna in duhovna kultura. Pri tem pa naj bi bile po besedah Aleša Gačnika naloge etnološke muzeologije usmerjene v zaščito materialnih pričevanj zlasti premične kulturne dediščine in tudi v zaščito ljudi, znanj, (tradicionalnega) časa in prostora, povezanega z biologijo šeg in navad. (Gačnik 2004, 40) Vsekakor je treba najprej definirati posamezne termine za obravnavane objekte kulturne dediščine.

»**Domačija**, dom v ožjem pomenu, v naselju ali na samoti s hišo, s pripadajočimi gospodarskimi poslopji in z zemljiščem. Izraz d. se uporablja zlasti v zvezi s kmetijo (kmečka d.), ... Zasnova d., razporeditev poslopij in oblika zemljišča, na katerem so stavbe, je odvisna od konfiguracije terena, sestave tal in zemljiške razdelitve. V oblikovnem pogledu so stavbe d. razporejene v gruči, vzporedno, v nizu ali so pod skupno streho bivalne in gosp. enote.« (Slovenski etnološki leksikon 2004: 95)

»**Hiša**, stavba namenjena bivanju, kuhanju, spanju in delu.« (Slovenski etnološki leksikon 2004: 166)

»**Razstava**, prireditev, na kateri je kaj dano, postavljeno na ogled. /.../ zbirka predmetov, danih, postavljenih na ogled: razstava je urejena kronološko, pregledno, ...« (SSKJ 1994: 1137)

»**Zbirka**, sistematično in po določenih merilih (npr. kronološko, področno, tematsko, zvrstno) urejena skupina gradiva – podatkov, predmetov. Ti so načrtno zbrani in shranjeni ...« (Slovenski etnološki leksikon 2004: 704)

»**Muzej**, ustanova, ki zbira, hrani, raziskuje in razstavlja gmotna pričevanja o oblikah kulture in načinih življenja oz. kult. in naravne dediščine.« (Slovenski etnološki leksikon 2004: 344)

»**Muzej na prostem**, a. javna stalna razstava na odprtem

prostoru, na njej so predstavljena gmotna pričevanja o ljudeh ali njihovem okolju; b. ustanova, ki zbira, ohranja, raziskuje in obj. takšna pričevanja in je takšno razstavo postavila in jo oskrbuje (če razstava ni le njeno dopolnilo). ... c. etnol. m. n. p., imenovan tudi *etnopark* in neustrezno *skansen* (obče poimenovanje po enem prvih in najbolj sistematično urejenih m. n. p., postavljenem v Skansnu v Stockholmu 1891), je primerna oblika za etnol. predstavitev načina poselitve, gradnje kmečkega, podeželskega stavbarstva, opreme bivališč in gosp. poslopij, naprav, gosp. prizadevanj in dejavnosti.« (Slovenski etnološki leksikon 2004: 345)

»**Muzej na prostem** je znanstveno načrtovana, vodena ali nadzorovana ustanova, ki na izbranem zemljišču prikazuje način poselitve, graditve stavb, življenja, gospodarjenja v določeni kulturi. Odprt mora biti javnosti. Rabi znanstvenim in izobraževalnim namenom. Po 3. členu ICOM-ovih pravil dobiček ne sme postati glavni namen take ustanove.

Tak muzej morajo načrtovati izvedenci. Ko je ustanovljen, ga mora(jo) voditi znanstvenik(i) s tega področja. Izjemoma ga lahko vodi volonter, ki pa ima znanje s tega področja in sposobnost vodenja (ki je znanstveniki velikokrat nimajo).« (Keršič 1992, 407)

Ekomuzej »predstavlja način življenja in razmerja med človekom in okoljem v določenem času ... Predpona »eko« označuje družbeno, industrijsko naravno okolje. Gre za sodelovanje, interdisciplinarnost prebivalstva, ozemlja, narave, človeka in časa.« (Grafenauer 2000, 60)

Iz ekomuzeja so pozneje v Kanadi razvili ekonomuzej. **Ekonomuzej (Economuseum)** je podjetje domače obrti ali kmetijsko-prehrabeno podjetje, ki izdeluje svoje proizvode po tradicionalnih metodah. Njihovo delovanje temelji na odprtosti za javnost, saj obiskovalcu omogočajo vpogled v izdelavo. Ekonomuzej vsebuje proizvodnjo določenih izdelkov, ki je na ogled obiskovalcu, in razstavni prostor kot medij za predstavitev zgodovine, sedanosti in razvojne vizije. Obiskovalcu mora biti na voljo vsa dokumentacija, ki opisuje postopke pridelovanja oz. izdelovanja, ter prodajalna, kjer so izdelki naprodaj. (What is an Economuseum?, <http://www.economusees.com/whatisaneconomuseum.cfm>) To vrsto muzeja je v Kanadi razvil Cyril Simard in ponuja novo priložnost za rabo objektov kulturne dediščine, nov gospodarski pristop ter varovanje nematerialne in materialne kulturne dediščine.

Številni objekti kulturne dediščine v Sloveniji imajo naziv muzej, čeprav po strokovni terminologiji to niso, saj ne opravljajo vseh temeljnih funkcij, ki bi jih kot profesionalne dediščinske inštitucije (zlasti muzeji) morale. Kateri muzej se lahko imenuje (seveda pod določenimi pogoji) muzej na prostem, je definiral Vito Hazler, ki s pojmom muzej na prostem označuje poleg klasičnih skansnov ali etnoparkov tudi vrsto muzejsko prezentiranih etnoloških spomenikov, ki so, ohranjeni *in situ*, pomembni kot avtentični spomeniki naše ljudske revolucije in delavskega gibanja ali pa so se v njih rodili in živeli pomembni Slovenci. Pri tem gre za dve obliki muzejev stavbarstva na prostem: za muzeje, ki se oblikujejo *in situ*, in za takšne, da se na izbrano lokacijo premesti določeno število poslopij. (Hazler 1993, 123) Vendar morajo vsi ti muzeji na prostem zadoščati pogojem za muzej, ki po Alešu Gačniku opravlja štiri temeljne muzeološke funkcije: varovanje, raziskovanje, komuniciranje in razvoj. (Gačnik 2004, 28)

⁴ Delitev nepremične kulturne dediščine po Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije je le eden od sistemov delitve kulturne dediščine.

⁵ www.kultura.gov.si

Glede na vsa nepravilna pojmovanja predlagam, da vse objekte kulturne dediščine (domačije *in situ*, mline, muzeje na prostem, hiše oz. domačije znanih osebnosti, ...), ki ne ustrezajo definiciji muzeja kot strokovne institucije, in ne opravljajo vseh štirih temeljnih muzeoloških funkcij, poimenujemo zbirka. Zbirke so lahko v sklopu hiš ali domačij, kar pomeni, da je npr. uraden naziv Oplenova hiša, znotraj nje pa se nahaja zbirka in ne muzej, kot je v določenih primerih napačno navedeno. Za vse druge ljubiteljske oblike predstavitve kulturne dediščine predlagam poimenovanje stalna razstava. Tako sta oblika objekta kulturne dediščine lahko hiša ali domačija, vsebina pa so zbirka, muzej, stalna razstava ipd.

Stanje v Sloveniji s poudarkom na muzejih na prostem, domačijah in hišah in situ ter domačijah in hišah znanih Slovencev

V knjigi *Vodnik po slovenskih muzejih*, ki ga je uredila Skupnost muzejev Slovenije, je naveden Muzej na prostem Ralo (Cuber pri Ljutomeru), v katerem je na ogled stalna razstava kmečkega orodja in opreme. Zbrala sem dodatne informacije o njihovem delovanju.⁶ Muzej na prostem Ralo upravljajo domačini, ki se s stroko še niso povezali, kljub temu, da sta v uvodni besedi za *Vodnik po slovenskih muzejih* urednici Andreja Rihter in Marjeta Ciglencečki zapisali, da se je uredniški odbor pri Skupnosti muzejev Slovenije odločil, da prostor v vodniku dobijo vsi tisti, ki so odprti za javnost in strokovno bdijo nad gradivom. (2001, 11) Zanimiv je podatek, da to ni edini primer napačnega poimenovanja in nestrokovnega upravljanja muzeja. Vsekakor podpiram zasebne zbiralce in menim, da so strokovnjaki tisti, ki nimajo nadzora nad zasebnimi in amaterskimi zbiratelji. To, kar je zapisal Janez Bogataj o prenovi objektov, prav tako velja za njihove vsebine in programe. »Ljudje so namreč za stanje, kakršno je na tem področju naše dediščine, še najmanj krivi. Krivi smo predvsem mi, od najrazličnejših strok, ki se ukvarjamo z dediščino, do drugih, upravnih, oblastnih 'struktur'. V času, ki ga živimo, je nosilec stavbne dediščine podvržen najrazličnejšim vplivom, od sredstev obveščanja in reklame do odlokov in mnenj, ki jih dajejo strokovne ustanove. Menim, da bomo v bodoče le s skupnimi močmi strok, oblasti in nosilcev dediščine lahko prenovili in ohranili posamezna zaključena območja. Vendar ne v njihovi mrtvi, 'spomeniški' strukturi, ampak kot živa, bivalna okolja kakovostnih življenjskih vsebin.« (Bogataj 1992, 26) Zakaj je v Sloveniji tako malo »pravih« (tistih, ki ustrezajo vsem zakonom, deklaracijam, ...) muzejev na prostem, je razvidno iz stanja na terenu. Zvezda Koželj meni, da gre za

nenadžrtno, naključno in ljubiteljsko delo, ki je bilo izvedeno predvsem s prenosom 'odpisanih' spomeniško visoko ovrednotenih objektov. Izpeljali so jih zavzeti krajani, ljubiteljski zanesenjaki, strokovnjaki v muzejih in na zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine z odločilno podporo družbenih in družbenopolitičnih organizacij. (Koželj 1996, 104)

Da je v Sloveniji kar nekaj muzejev na prostem ali vsaj njihovih zametkov, ki delujejo bolj ali manj ljubiteljsko in le redko v tesni povezavi s stroko, je pisalo v vabilu na posvet Muzeji na prostem – na stičišču novih poti kulturne dediščine.⁷ V bližini Tržiča, v dolini Tržiške Bistrice, se promovira muzej na prostem Smuk, ki deluje v sklopu gostišča in druge ponudbe (tenis in druge športnorekreativne dejavnosti). Del posodobljene ICOM-ove deklaracije o muzejih na prostem iz leta 1982 se nanaša prav na zgornji primer, kjer piše: »Sprejeto mora biti, da muzejev ali muzejem podobnih ustanov, ki ne ustrezajo zgornjim pogojem, ne bi smeli poimenovati 'muzej na prostem'. Najrazličnejši komercialno vodeni krajinski parki in podobno delujoče enote ne bi smeli kovati dobička na račun znanstvenega značaja pravih muzejev na prostem, ker jih na tak način razvrednotijo in si hkrati prilaščajo ime, do katerega niso upravičeni.« (Keršič 1992, 407) Žal pa muzej na prostem Smuk (poimenovanje ni pravilno, vendar uporabljam njegov naziv) ni edini primer v Sloveniji, ki ne ustreza ICOM-ovi deklaraciji.

V Sloveniji lahko vsak posameznik, društvo ali institucija sami poimenujejo objekt oz. objekt kulturne dediščine, ki ga upravljajo. Tako prihaja do napačne rabe tipologij, kot so domačija, hiša, dom, muzej na prostem, muzej, zbirka ipd. Tako je Trubarjeva domačija poimenovana domačija, vendar tej ne ustreza. Razumljivo je, da ljubitelji in nestrokovnjaki napačno poimenujejo in uporabljajo strokovno terminologijo, saj si marsikatero definicijo lahko razlagajo narobe oz. jo poenostavijo. »Neorganizirano in nesistematizirano, neurejeno, nenačrtno, slepo, stihijsko so predznaki, ki ilustrirajo vezi med ljubitelji in stroko.« (Roženbergar Šega 2003, 27) Zaskrbljujoče je dejstvo, da strokovnjaki v inštitucijah, ki so odgovorne za ohranjanje in predstavitev kulturne dediščine na terenu, popularizirajo napačno rabo terminologij. Tak primer je Oplenova hiša v Studorju pri Bohinju, ki je v zasebni lasti, strokovno pa jo upravlja Gorenjski muzej Kranj. Na njihovi spletni strani in v prospektih je Oplenova hiša muzej bivalne kulture v Bohinju. V istem prospektu pa je na drugi strani navedeno, da zbirko strokovno upravlja Gorenjski muzej Kranj. Postavlja se vprašanje, ali je Oplenova hiša zbirka ali muzej? Direktorica Gorenjskega muzeja v Kranju je obrazložila, da se muzej imenuje zato, da ljudje vedo, da je na ogled, drugače pa je zbirka. V strokovni rabi oz. klasifikaciji je takšna terminološka raba pomankljiva, vendar pa je za obiskovalce pravilna, saj sami nimajo temeljnih znanj, da bi ločevali zgoraj navedene termine.

Pojavljajo se vprašanja: Kam uvrstiti ljubiteljske zbiralce in muzeje na prostem, ki niso pod strokovnim vodstvom? In kaj pomeni strokovno vodstvo? Ali je to le bdenje nad zbirkami

⁶ Pri preučevanju stanja na terenu sem naletela na naslednjo situacijo, ki jo dodajam kot dopolnilo:

A: »Glede na to, da ste muzej na prostem, morate imeti kakšne zgradbe, hiše?«

B: »Nimamo hiš, mi smo muzej na prostem.«

A: »Kje pa imate shranjena orodja in stroje?«

B: »Mi smo muzej na prostem, torej na prostem in nekaj pod kozolcem. No, imamo tudi črno kuhinjo. Nekaj kmečkega orodja pa je razstavljenega (obešenega) na hiši.«

A: »Ali je vaš muzej kje registriran, prijavljen na Ministrstvu za kulturo, Zavodu za varstvo kulturne dediščine?«

B: »Mi smo društvo za varovanje kulturne dediščine.«

⁷ Posvet je organiziralo Slovensko konservatorsko društvo 12. 5. 2005 v Pokrajinskem muzeju Koper. Sklepi, ki so nastali na podlagi referatov in razprav, in ki ilustrirajo stanje muzejev na prostem v Sloveniji, so bili objavljeni v: Hohnec 2005, 16–17.

in objekti kulturne dediščine oziroma nad tako imenovanimi muzeji in muzeji na prostem? Ali je to nekaj več, tako kot piše v večini definicij, da je muzej (pa naj bo muzej, muzej na prostem ali zbirka) ustanova, ki zbira, hrani, raziskuje in razstavlja gmotna pričevanja o oblikah kulture? Odgovor na ta vprašanja je preprost: treba je ločiti strokovno vodene muzeje in ljubiteljske organizacije. Treba je upoštevati terminologijo in definicije, ki so jasne, in določajo, kaj je zbirka, muzej, muzej na prostem, domačija, hiša.

Podatki o veliki večini obravnavanih objektov so dosegljivi prek interneta. Spletne strani so ponekod skope, drugod izredno pestre in osvežene z novimi podatki. Internet nam danes omogoča hiter prenos podatkov, njihova dosegljivost pa je neverjetna lahka in hitra. Zato bi morali biti podatki o vseh objektih kulturne dediščine dostopni prek spletnih strani (vsaj tisti najbolj temeljni: kje se nahajajo, odpiralni čas, kontaktno osebo, morebitno vstopnino in fotografije). Menim, da so spletne strani ogledalo inštitucij in posameznikov, ki predstavljajo kulturno dediščino. Urejena spletna stran kaže, ali se želijo približati sodobnemu človeku in ali znajo izkoristiti prednosti sodobnih medijev.

Odnos do kulturne dediščine

»Ne presenečajo razmeroma pestre (pozitivne in negativne) ravni odnosov do dediščine. Med njimi je seveda najbolj izpostavljeno vprašanje aplikativnih možnosti in rešitev, med katerimi je veliko tudi precej dvomljivih strokovnih odločitev. Zato se postavlja na eni strani vprašanje kriterijev strokovnega vrednotenja in na drugi vprašanje vloge in mesta dediščine v sistemu vrednot in norm vsakega posameznika ter družbe v celoti.«⁸ Odnos do kulturne dediščine je zelo različen. Kaj za lokalno okolje pomeni obnova kulturnega spomenika in uvajanje vsebin in programov? V večini primerov se je izkazalo, da je postopek prilagajanja na nov element v delovanju skupnosti izredno počasen. Odnos je na začetku odklonilen, ljudje so nezaupljivi. Ko sčasoma ugotovijo, da objekt ali več objektov kulturne dediščine lahko izkoristijo sebi v prid, se z njim identificirajo.

Kakšen je odnos obiskovalcev do muzejev ali zbirk? Nekateri gredo tja iz zanimanja, drugi, ker morajo. »Poleg tega še vedno obstaja precejšnja populacijska skupina (med petino in tretjino), ki muzeja zaradi njegove podobe in navezav na visoko⁹ kulturo ne razume kot možnosti za preživljanje prostega časa.« (Mikuž 2003, 142) Muzejev je veliko in vsi se trudijo za čim večje število obiskovalcev. Zato mora biti obisk muzeja / objekta kulturne dediščine atraktiven, nezapleten, lahko dostopen, z urejenim parkiriščem, ... (Boylan [ur.] 1992, 24) Samo take muzeje bodo ljudje sprejeli kot možnost za preživljanje prostega časa, hkrati pa spoznavali dediščino, ki kot vrednoto »dokazuje kulturno identiteto nekega prostora«. (Hazler 1995, 246)

Izredno pomembno vlogo pri oblikovanju odnosa do kulturne dediščine imajo mediji; radio, televizija, časopisi. Vsak dan

nas »bombardirajo« z informacijami z vseh področij. Največ jih je s področja politike, sledi gospodarstvo, nekje na koncu lestvice se znajde kulturna dediščina. Seveda izhajajo posebne revije, predvajajo se oddaje, vendar le za tiste, ki jih to res zanima. Obiskovalci muzejev pa niso vedno strokovnjaki s tega področja, ki bi prišli dopolnit svoje znanje. Prihajajo kot nepopisane knjige in polni pričakovanj. Zato mora biti njihova izkušnja v muzeju, kjer je predstavljena kulturna dediščina, prijetna, sproščena, a še vedno strokovna. Z vsakim obiskom take inštitucije naj bi kulturna dediščina postajala večja vrednota.

SWOT analiza možnih programov in vsebin v objektih kulturne dediščine

Odnos okolja do objektov kulturne dediščine oblikujejo številni dejavniki. Nekateri so izredno negativni, drugi spet pozitivni. Analiza SWOT kaže, kakšne so možnosti, da kulturni spomenik preraste konservatorske programe in temeljne muzejske funkcije. Danes sta zbiranje in predstavitev temelj, na katerem gradimo programe in vsebine, ki privabljajo številne obiskovalce z vseh strani. Saj kot je zapisal Aleš Gačnik, so se že pred več kot stoletjem zavedali pomena zbiranja predmetov tako iz sedanjosti kot tudi iz različnih kulturnih in socialnih okolij. (Gačnik 1995, 67)

Prednosti

Že obnovljen objekt kulturne dediščine
Zainteresiranost lastnika oz. upravljavca za nadgradnjo vsebine

Slabosti

Slabo medsebojno povezovanje muzejev in drugih inštitucij
Amaterski pristopi
Slaba promocija in oglaševanje

Priložnosti

Nova delovna mesta
Povezovanje različnih inštitucij (muzejev, šol, LTO, ...)
Javno zasebno partnerstvo
Povezovanje na različnih ravneh: lokalni, regionalni, nacionalni
Razvoj podeželja
Skupen nastop na tržišču
Dvig kakovosti življenja

Nevarnosti

Oddaljenost od večjih mest
Pomanjkanje finančnih sredstev
Nelojalna konkurenca
Nezainteresiranost vlagateljev in okolice

Programi in vsebine v objektih kulturne dediščine

Stanje programov in vsebin v objektih kulturne dediščine v Sloveniji je izredno raznoliko. V nekaterih primerih sta brez dodatne ponudbe predstavljeni samo premična in nepremična kulturna dediščina. Dodatno ponudbo lahko razdelimo na stal-

⁸ Uvodne besede Janeza Bogataja na znanstvenem simpoziju »Dediščina, spomeniki in njihovi lastniki« leta 2003 v Zrečah.

⁹ Gre za problematično rabo pojma visoka kultura, saj kulturo težko delimo na visoko ali nizko.

no in občasno. Stalna ponudba so v večini primerov muzejske trgovine, ki ponujajo publikacije, izdelke domače in umetnostne obrti, spominke, razglednice, svinčnike, majice. Občasna ponudba so delavnice za otroke in dijake, manj je delavnic za odrasle, sledijo literarni večeri, kulturne prireditve ter obujanje šeg in navad. To so klasične vsebine in programi v slovenskih spomenikih kulturne dediščine.

Slovenija je majhna, a zanimiva država. Prav zaradi majhnih razdalj med različnimi zanimivostmi bi večino objektov lahko ohranili *in situ* (kadar to res ni mogoče, se stavbe prenese) v njihovem avtentičnem okolju. Med seboj bi jih povezali in pripravili projekt po poteh dediščine.¹⁰ V to ponudbo lahko vključujemo gostinstvo, kulturno in naravno dediščino, programe za aktivno preživljanje prostega časa in oddih, športne aktivnosti, rekreacijo, turistične kmetije, zdravilišča, idr. Turistična ponudba potrebuje središča, ki bi posredovala vse potrebne informacije in usmerjala obiskovalce oz. turiste. Menim, da bi objekti kulturne dediščine lahko poleg svoje temeljne funkcije predstavitve materialne in nematerialne kulturne dediščine,¹¹ postali središča,¹² ki bi:

- opravljali izobraževalne in znanstvenoraziskovalne funkcije;
- posredovali znanja o domačih obrteh;
- prevzeli funkcijo promocijskega središča kulturne in naravne dediščine;
- bili nosilci kulturnega turizma;
- bili centri za nakup ročno izdelanih izdelkov domače obrti in drugih izdelkov, značilnih za Slovenijo in za regijo, kjer bi se središče nahajalo;
- postali kraji oddiha in razvedrila;
- podpirali in razvijali lokalno društveno organiziranost;
- vzpodbujali lokalno ekonomijo;
- razvijali blagovne znamke;
- se vključevali v razne projekte Slovenije in Evropske unije (CRPOV, Interreg);
- pomagali in izobraževali o pripravi evropskih projektov s področja kmetijstva, gospodarstva, svetovali pri prijavi na razpise različnih ministrstev in Evropske unije.

¹⁰ Projekt »Heritage trail« je že narejen za območje Dolenjske in Bele krajine. Izdali so tudi brošuro z naslovom *Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine*.

¹¹ Ves čas se ukvarjamo z že obstoječimi objekti in pripravljamo programe in vsebine, ki bi popestrile in dopolnile temeljno ponudbo. Vedno najprej poiščemo objekt in nato vsebine. Aleš Gačnik si je kot vodja projekta zadal nalogo v obratnem vrstnem redu. Center za varovanje in razvoj podeželskih kultur je projekt v pripravi. Na raziskovalnem taboru v Skorbi 2003 smo najprej preučili teren, zanimanje občanov in možne vsebine, ki bi se odvijale v tem centru. Nato so na podlagi naših izsledkov arhitekti izdelali načrt, kjer so pri snovanju sledili arhitekturni zasnovi bogatejših kmetij s Ptujsko-Dravskega polja. Kmetija bi bila novogradnja. Zunanost bi temeljila na starejši kmetiji, notranji prostori pa bi bili prilagojeni za opravljanje muzejske, informacijske, gostinske, kongresne dejavnosti. (Več v: Gačnik 2004)

¹² Predlogi so delno povzeti po predavanju Ljuba Laha z naslovom: »Izpeljave ideje muzejev na prostem«, ki je bil 12. 5. 2005 predstavljen na simpoziju v Kopru.

Muzeji imajo ključno vlogo pri razvijanju čuta za pripadnost in identiteto. S svojim delovanjem prispevajo k dvigu kakovosti življenja ljudi in življenja v okolici. Seveda pa morajo biti dobro, strokovno in managersko vodeni. (Mikuž 2003, 107) Zato današnji muzeji v svetu v svojo ponudbo vključujejo restavracije, kavarne, pekarnice, knjižnice, trgovine, antikvariate, multimedijske dvorane za koncerte in prireditve, posebne prostore za delavnice, namenjene tako otrokom kot odraslim. Tako se ljudje v muzejih počutijo dobro, samozavestno, domače. Muzeji niso več sterilne, tuje in neprijazne inštitucije.

Marketing v muzejih ugotavlja, kaj obiskovalci želijo oz. kaj iščejo. Zato morajo o vsebinah odločati obiskovalci, saj brez njih muzejev ne bi bilo. »Celovitost tematike zahteva od nas celovit raziskovalni postopek. V nasprotnem primeru si lahko ustvarimo popačeno sliko o posameznem kulturnem pojavu, kar lahko vpliva na nepravilne strokovne odločitve pri načrtovanju nadaljnjega razvoja.« (Gačnik 2004, 45) Internet in vedno lažja dostopnost do kulturne dediščine sta pripomogla

Tabla označuje parkirišče pred Oplenovo hišo, ki je navedena kot muzej. Foto: Adela Ramovš, 2006

k razvijanju vse bolj poduhovljenega občinstva, ki od muzeja pričakuje kvalitetno, namensko popolno in lahko dostopno muzejsko izkušnjo. (Mikuž 2003, 47) Zato moramo najprej preučiti, kaj ljudi zanima, jih privlači in motivira. Na podlagi teh raziskav lahko pripravimo strokovno primerne vsebine in programe.

Vse več **je interdisciplinarnega dela**, kjer sodelujejo strokovnjaki različnih strok, ki se med seboj dopolnjujejo. Vendar je tega sodelovanja še vedno premalo, saj se nekateri strokovnjaki in inštitucije obnašajo, kot da so univerzalni in vse zmorejo sami. »Pri tem pa upravljaec ni vedno in povsod obstoječa inštitucija, kot sta na primer muzej ali zavod za varstvo kulturne dediščine, kjer so predvsem zaposleni strokovnjaki specialisti, pa tudi ti imajo le izjemoma tudi ustrezna sodobna upravljalvska znanja, kot so npr. vodenje, načrtovanje, financiranje, komuniciranje in druga managerska znanja in spretnosti (npr. lobistična, pedagoška, projektni management).« (Omersel 2003, 81) V primeru, da so muzeji sami sebi namen, ne potrebujemo posebnih znanj. Ko pa gre za muzej, ki naj bi bil sestavni del turistične ponudbe nekega kraja, mora biti namenjen obiskovalcem. Programi morajo biti sestavljeni in prilagojeni za vse vrste obiskovalcev, za vse vremenske razmere, ko se obiskovalci v hladnih in deževnih dneh zatečejo pod streho objektov kulturne dediščine in spoznavajo tradicijo iz različnih medijev. Klopi, kjer si ljudje lahko spočijejo ali uživajo v lepem vremenu, in igrala (stara igrala)

za otroke bi morala biti sestavni del ponudbe. Prav tako je zelo pomembna kulinarčna ponudba, ki hkrati prinaša dodatna finančna sredstva.

Muzejska prodajalna je lahko prostor, kjer obiskovalci preživijo precej časa in obenem zapravijo denar. Lahko pa je tudi prostor, v katerem ljudje spoznavajo dediščino, se izobražujejo. Paša po trgovini lahko pomeni tudi eno od smeri, ki pokaže na možne načine življenja z dediščino ali ob njej v sodobnem svetu. (Bogataj 2003, 20) Lahko pa so to prostori, katere takoj, ko vanje vstopijo, tudi zapustijo. Vse je odvisno od ponudbe, cen in strokovnosti zaposlenega. Kot pravi Tomislav Šola, naj bosta tako muzej kot njegova prodajalna samoumevno kakovostna. (Šola 2003, 33) Ko bo muzejska prodajalna pridobila svoj ugled, bodo ljudje v njej in ne v nakupovalnem centru kupovali darila in spominke. Ponudbo v muzejskih trgovinah ponavadi oblikujejo rokodelski izdelki, ki bi jih lahko razdelili v tri skupine: na tiste, ki nadaljujejo dediščino posameznih rokodelskih panog, in sicer v njihovih ponovitvah ali replikah. Sledijo tisti, ki vitalno nadaljujejo dediščino posameznih rokodelskih panog, in na koncu tisti, ki ustvarjajo popolnoma nove oblikovalske rešitve, brez navezav na dediščino. (Bogataj 2005, 20) Muzeji pogosto povečujejo promet svojih prodajal s tem, da odprejo svoje vhode tudi na cesti ali v preddverje, kamor lahko ljudje vstopijo brez muzejske vstopnice. (Šola 2003, 35) Vzoren primer je muzejska trgovina Skanska v Stockholmu. V njej ponujajo tipične švedske izdelke, raznovrstne publikacije, spominke, povsem uporabne izdelke za vsakdanjo rabo. Ponudba je raznolika, cena izdelkov raste s kakovostjo. Tako si lahko otroci privoščijo spominek, lahko pa v njej kupimo uporabno, kakovostno darilo za vse priložnosti. »Najboljši porabniki so otroci in obiskovalci, ki kupujejo darila. Ob občasnih razstavah smemo, pogosto pa v prodajalni celo moramo pripraviti posebno ponudbo.« (Šola 2003, 35) Zato bi morale trgovine prodajati spominke, ki so zanimivi in cenovno ugodni za otroke. Najbolj pomembno je, kot je poudarila Majda Slokan, da moramo najprej ljudi / obiskovalce privabiti v muzeje, jim ponuditi kakovostne programe in dobre razstave. Šele takrat jim bomo lahko prodali ponujene spominke in izdelke, ki jih imamo v muzejskih trgovinah. (Kastelic [ur.] 2003, 131) In kot je zapisala Irena Destovnik, so muzeji, kljub temu, da so po definiciji neprofitne ustanove, v svetu že dolgo časa obenem institucije, ki morajo s svojimi storitvami konkurirati na trgu informacij in storitev (1996).

Vse zgoraj naštetih možnosti za razvoj programov in vsebin, ki bi dopolnjevale temeljne funkcije muzejev v objektih kulturne dediščine, se lahko razvijejo v skladu z Zakonom o ohranjanju kulturne dediščine, ne posegajo v varstvo kulturne dediščine in ne kršijo konservatorskih načel. Tukaj je pomembno sodelovanje med konservatorji, muzealci in managerji, ki morajo najti dialog o obnovi in namembnosti objekta. V današnjem času po mnenju Marjete Mikuž muzeji niso več zgrajeni kot monumentalni templji, ki izpričujejo veličastno sliko nacionalne kulture. Danes so muzeji lahko na posestvih, ladjah, v rudnikih, zaporih, gradovih ali navadnih kmečkih hišah. (Mikuž 2003, 118) Vsak objekt kulturne dediščine ima svojo zgodbo in zgodovino, ki ju je treba upoštevati pri razvoju in pripravi programov, prav tako pa pri etnološkem vidiku trženja kulturne dediščine, ki naj temelji na njenem spoznavanju, preučevanju in varovanju. (Kranjc 2005, 38)

Gibanje EMYA (European Museum of the Year Award) že od leta 1977 pripravlja tekmovanja, kjer izbirajo najboljši muzej. Med nominiranimi je bilo tudi nekaj slovenskih. Zanimivo je, da so zadnja leta ocenjevalci bolj pozorni na to, kako se muzej financira, kakšne dejavnosti se odvijajo v njem, kako se staplja z okolico oziroma ali vključuje lokalno prebivalstvo. Zavedam se, da v Sloveniji stalno primanjkuje denarja, vendar je z dobro organizacijo in ponudbo mogoče privabiti vlagatelje. Za raziskave in potencialne vlagatelje potrebujemo strategijo in jasno vizijo, kaj jim lahko ponudimo, da bodo spoznali korist, ki bi jim jo prineslo sodelovanje z upravitelji objektov kulturne dediščine. Kot pravi Smrekar, je trženje vedno bolj pomemben del dejavnosti, s katero lahko muzej ustvari dodatna sredstva. (Smrekar 2003, 61)

Sklep

»Kulturni spomeniki obstanejo le zaradi ljudi, ki z njimi ali zanje živijo, padejo pa zaradi brezbržnosti za vrednote, ki jih ponujajo, zaradi pohlepa ali malomarnosti. Vsak čas prinaša varuhom kulturne dediščine nove izzive, naloge pa tudi nepričakovane ovire.«¹³ Stanje objektov kulturne dediščine v Sloveniji je z vidika ohranjanja in varovanja dobro, saj veliko ljubiteljev ohranja kulturno dediščino po svojih najboljših močeh in z dobro voljo ter veliko energije. Tako prihaja do nepravilne rabe strokovne terminologije, kar se žal dogaja tudi med strokovnjaki (nekateri ne poznajo razlike med muzejem in zbirko). Pri pregledu objektov kulturne dediščine na Slovenskem, to je domačij ali hiš pomembnih osebnosti, hiš ali domačij *in situ* ter muzejev na prostem je razvidno, da se kategorije med seboj prepletajo, saj muzej na prostem vsebuje stavbe *in situ*, stavba *in situ* je lahko hkrati hiša oz. domačija znane osebnosti, ter da ni nujno, da je v hiši oz. domačiji znane osebnosti spominska soba. Nadgradnja fizičnega ohranjanja in varovanja objektov kulturne dediščine so programi in vsebine. Za večino slovenskih muzejev, zbirk in razstav so to delavnice na temo domačih in umetnostnih obrti, manjše muzejske trgovine, delavnice za otroke, delovni listi, prikaz določenih opravil, povezanih z letnimi časi. Težave se pojavijo s koncepti in z družbenim pozicioniranjem, saj se institucije med seboj ne povezujejo in ne sodelujejo. Programi in vsebine v objektih kulturne dediščine so odvisni od večjega števila dejavnikov: lastnika, upravljalca, vira financiranja, prisotnosti strokovnjaka in volonterjev, ... Izredno pomembna je promocija: kako, kje in kdaj oglaševati, kje objavljati programe dela: v lokalnih časopisih, katalogih, brošurah, na spletnih straneh. Vključevanje objektov v turistično ponudbo povečuje pestrost in zanimivost lokacije ali regije ter vzpostavlja medsebojno povezovanje in skupen nastop na tržišču. Objekti kulturne dediščine so za turiste zanimivi takrat, ko je njihova ponudba široka in izobraževalna. Odnos do kulturne dediščine je zelo različen: negativen, tržen, romantično nostalgichen, strokoven ali razvojen. Vsak posameznik ima specifičen odnos do kulturne dediščine.¹⁴ Programi in vsebine v objektih kulturne dediščine imajo zato pglavitno vlogo pri oblikovanju odnosa

¹³ Podrobno o tem na: www.kultura.gov.si/_templates/si.

¹⁴ Odnosa posameznikov do kulturne dediščine ne moremo posploševati, zato moramo biti pazljivi.

do dediščine. Pri tem ne smemo pozabiti na besede Vita Hazlerja, da ni prenove brez programa. (Hazler 1999, 230)

Ali smo pripravljeni sprejeti nove izzive, ki v objekte kulturne dediščine prinašajo inovativnost, pestrost in prepoznano kakovost, posledično pa tudi marsikatero skušnjavo in dilemo, kar je odvisno od:

- ustreznega razumevanja in vrednotenja družbenega položaja;
- lastništva;
- lokalnih skupnosti, države in zasebnikov;
- upravljavcev;
- splošnega statusa kulturne dediščine v družbi – vključevanja v razvoj.

Vsekakor je treba narediti korak naprej in se približati vzornim domačim in tujim primerom. Pri tem ne smemo pozabiti, da je naša kulturna dediščina edinstvena in jo moramo na tak način tudi predstavljati.

Viri in literatura:

BOGATAJ, Janez 1992: *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba, 394 str.

BOGATAJ, Janez 2003: Spominki v turizmu in muzejskih trgovinah. V: Ivan Kastelic (ur.), *Spominki, muzej, turizem*. Brežice: Posavski muzej, 13–25.

BOGATAJ, Janez 2005: *Ustvarjalna Slovenija*. Ljubljana: Rokus, 283 str.

BOYLAN, Patrick John (ur.) 1992: *Museums 2000: Politics, people, professionals and profit*. London, New York: Museums Association.

DESTOVNIK, Irena 1996: Muzeologija kot umetnost in ljubezen. (Diplomsko delo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za sociologijo kulture.

GAČNIK, Aleš 1995: Matija Murko – muzejski kritik in muzeolog: Med narodopisno razstavo češkoslovansko v Pragi leta 1895 in »spominom« nanjo leta 1995. V: Rajko Muršič, Mojca Ramšak in Monika Kropelj (ur.), *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 67–75.

GAČNIK, Aleš 2003: *Center za varovanje in razvoj podeželskih tradicij – Skorba*. Ptuj: Znanstvenoraziskovalno središče Bistra Ptuj, 48 str.

GAČNIK, Aleš 2004: *Dediščina kurenta v kulturi Evrope*. Ptuj: Znanstvenoraziskovalno središče Bistra Ptuj, 438 str.

GRAFENAUER, Boža 2000: Muzej na prostem, skansen, ekomuzej ...? *Glasnik SED* let. 40, št. 3, 4. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 58–61.

HAZLER, Vito 1993: Muzeji na prostem v Sloveniji. *Traditiones* 22. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 121–126.

HAZLER, Vito 1995: Ohranjanje etnološke dediščine – realnost ali (zgolj) utopija. V: Rajko Muršič, Mojca Ramšak in Monika Kropelj (ur.), *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 242–246.

HAZLER, Vito 1999: *Podreti ali obnoviti?* Ljubljana: Rokus, 325 str.

HOHNEC, Tanja 2003: Nepremična kulturna dediščina in

njena promocija. V: Aleš Gačnik (ur.), *Etnologija in regionalni razvoj*. Ljubljana, Ptuj: Slovensko etnološko društvo, Znanstveno raziskovalno središče Bistra Ptuj, 76–80.

HOHNEC, Tanja 2005: Govorica muzejev na prostem na Slovenskem. *Spomeniškovarstveni razgledi* 9. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 16–17.

HORNE, Donald 1992: Reading museums. V: *Politics, people, professionals and profit*. London, New York: Museums Association, 62–74.

KASTELIC, Ivan (ur.) 2003: *Spominki, muzej, turizem*. Brežice: Posavski muzej Brežice.

KERŠIČ, Irena 1991: Mreža regionalnih muzejev na prostem v Sloveniji in ICOM-ova deklaracija o muzejih na prostem iz leta 1957. *Etnolog* 1. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 227–234.

KERŠIČ, Irena 1992: Dopolnila k deklaraciji o muzejih na prostem. *Etnolog* 2/2. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 405–415.

KOŽELJ, Zvezdana 1996: Mreža regionalnih muzejev na prostem na Slovenskem. *Etnolog* 6. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 99–122.

KRANJC, Darja 2005: Moč prepoznavnosti: Predlog notranje opreme obnovljene zavarovane domačije. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 220 str.

LAH, Ljubo 2002: *Muzeji na prostem – večplastnost pomenov za ohranjanje arhitekturne dediščine*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, 345 str.

MIKUŽ, Marjeta 2003: *Pogledi na muzeje v dobi globalizacije*. Ljubljana: ISH, 223 str.

OMERSEL, Bojana 2003: Sodobni principi načrtovanja in upravljanja s kulturnimi spomeniki. V: Aleš Gačnik (ur.), *Etnologija in regionalni razvoj*. Ljubljana, Ptuj: Slovensko etnološko društvo, Znanstvenoraziskovalno središče Bistra Ptuj, 81–88.

PETRUŠA ŠTRUKELJ, Elizabeta (ur.) 2005: *Pedagoški programi v slovenskih muzejih in galerijah 2005–2007*. Ljubljana: Pedagoška sekcija pri Skupnosti muzejev Slovenije.

PETRUŠA ŠTRUKELJ, Elizabeta 2003: Zbirke znamenitih osebnosti in njihova dostopnost na spletnih straneh. V: Katja Esih, Tanja Roženbergar Šega in Adrijana Zupanc (ur.), *Mala šola muzeologije*. Celje: Regijsko študijsko središče, 15–20.

RIHTER, Andreja, Marjeta **CIGLENEČKI** (ur.) 2001: *Vodnik po slovenskih muzejih: 252 muzejev in galerij*. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije, Mladinska knjiga.

ROŽENBERGAR ŠEGA, Tanja 2003: Laično muzejstvo – ko lokalno postane stvarno. V: Katja Esih, Tanja Roženbergar Šega in Adrijana Zupanc (ur.), *Mala šola muzeologije*. Celje: Regijsko študijsko središče, 24–30.

Slovar slovenskega knjižnega jezika 1994. Ljubljana: DZS.

Slovenski etnološki leksikon 2004. Ljubljana: Mladinska knjiga, 730 str.

SMREKAR, Andrej 2003: Trženje v muzejih. V: Ivan Kastelic (ur.), *Spominki, muzej, turizem*. Brežice: Posavski muzej, 61–65.

ŠOLA, Tomislav 2003: Muzejska prodajalna. V: Ivan Kastelic (ur.), *Spominki, muzej, turizem*. Brežice: Posavski muzej, 33–38.

Datum prejema prispevka v uredništvo: 12. 9. 2006